

АСОЦІАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ТРАНСФОРМАЦІЇ НЕГАТИВНОГО ДОСВІДУ ДЕВІАНТІВ

Грись А.М.

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України
доктор психологічних наук, доцент

Анотація. *Стаття розкриває особливості застосування асоціацій у процесі переробки негативного досвіду осіб із девіантною поведінкою. Глибоко проаналізовано психофізіологічні механізми дії асоціацій на особистість девіанта. Представлено фрагмент авторської техніки для роботи у системі взаємозв'язків “Образ Я і психологічна травма”. Наведено приклади використання асоціативних метафоричних карт з метою трансформації негативного досвіду девіантів.*

Ключові слова: *асоціація, асоціативні ділянки, психотравмуючий досвід, девіантна поведінка, асоціативні методи.*

Актуальність дослідження. Несприятливі умови життя, в яких опиняються сучасні діти, роблять багатьох із них соціально дезадаптованими. Безперервне зростання кількості таких дітей в умовах збройного конфлікту в Україні викликає необхідність надання їм кваліфікованої психологічної допомоги та посилення уваги фахівців до ретельного вивчення процесу формування девіантної поведінки, а також пошуку адекватних, науково обґрунтованих психологічних засобів і прийомів роботи з девіантами.

Як показує наш досвід практичної діяльності, асоціації є тим інструментом, який дає змогу не лише розкрити процесуальні та змістові характеристики психологічних проблем осіб із девіантною поведінкою, а дає змогу включити суб'єктні механізми у процесі їх ресоціалізації.

Водночас, нами було помічено, і психологами підтверджено, що попри відносну легкість і швидкість опанування асоціативними прийомами і методами роботи на практиці, вони відчувають значні труднощі пов'язані з тим, що не розуміють механізмів дії асоціацій на психіку дитини, і це безумовно впливає на результативність їх професійної діяльності у напрямку подолання девіантної поведінки. Виходячи з цього нами було сформульовано наступну мету цієї статті: висвітлити психологічні механізми дії асоціацій у процесі трансформації негативного досвіду осіб із девіантною поведінкою.

Аналіз досліджень та публікацій у цьому напрямку. Вивчення асоціацій у психології має давню історію. Згадують про асоціації ще у своїх працях Платон і Арістотель, а пізніше – Гоббс, Локк, Юм і Гартлі [9].

У XIX ст., як відомо, деякий час провідним напрямком розвитку наукової психології був англійський асоціанізм.

Засновником власне асоціативного експерименту (надалі – А. Е.) визнаний Ф. Гальтон, який пропонував досліджуваним відповідати “першими ідеями, що спадали на думку” на кожне із слів списку в 75 стимулів. Слова

пропонувалися візуально, послідовно, на окремих карточках, відповіді досліджуваними давалися усно, латентний час вимірювався експериментатором за допомогою секундомера, причому враховувалися дві відповіді підряд (дві “вільні ідеї”, які виникли у відповідь на пред’явлене слово).

В. фон Вундт, К. Г. Юнг, М. Вертгеймер застосовували А. Е. як проективний метод для дослідження мотивації особистості. Початковий період використання А. Е. завершується в 1910 р. створенням Кент-Розанівського списку асоціативних норм. Для другого періоду характерний сильний вплив, з одного боку, ідей біхевіористської психології, що розглядав зв'язок між стимулом і реакцією як суто механічний, а з іншого – чіткою прагматичною спрямованістю. Третій період асоціативних досліджень пов'язаний із виникненням психолінгвістики (1954 р.) і дослідженнями мовленнєвої діяльності людини. Із формуванням когнітивної парадигми мовознавчих досліджень результати А.Е. починають залучати до вивчення когніції людини, особливості мовної концептуалізації тощо [9].

Розрізняють вільний А. Е., коли респондентові пропонують відповісти словом, що перше спало йому на думку після пред'явлення стимулу, не обмежуючи вибір реакції жодними критеріями; керований А. Е., коли експериментатор певним чином обмежує вибір реакції, наприклад, дає завдання подати означення до стимулів-іменників тощо; ланцюговий А. Е., у якому респондентові пропонують відповісти будь-якою кількістю реакцій на стимул, не встановлюючи жодних формальних, або семантичних обмежень. Можливі також змішані види А. Е., коли респондент отримує завдання відповісти певною кількістю реакцій-означень на стимул-іменник (див. Бутенко, 1989) [10].

Тобто як бачимо існують різні форми та способи проведення А. Е. (усна, письмова, спосіб пред'явлення стимулів – по одному або списком тощо). Слід також відмітити, що на перебіг А. Е. впливають різні чинники (соціальні, психофізіологічні тощо). Важливими є як умови застосування асоціативних методів роботи, так і характеристики суб'єктів асоціативного експерименту (тобто поведінка експериментатора, його індивідуальні характеристики, настанови, яку він/вона дає респондентам тощо); обставини, за яких експеримент відбувається (місце проведення, атмосфера установи тощо); психічний стан респондентів на час проведення експерименту, вплив інших значимих подій на їхню свідомість тощо.

Асоціативні методи – це процедури прогнозування на базі побудови специфічних аналогових моделей реальних об'єктів і процесів.

У різних напрямках асоціативної психології виділяють асоціації за типом їх утворення. Так, було виділено асоціації за схожістю (червоне-пурпурне), за контрастом (велике-маленьке), за суміжністю у просторі та часі, причинно-наслідкові. Було виявлено, що сила зв'язку залежить від певних умов (сила вражень, викликаних елементами зв'язку, їх новизна, а також здібності індивіда).

Виклад основного матеріалу. Асоціація (від лат. associatio – з'єднання)

– це закономірний зв'язок двох і більше психічних процесів (психічними елементами), що виникає у результаті досвіду і обумовлює при актуалізації одного елемента зв'язки і прояви іншого [6].

У психології асоціація – це зв'язок двох уявлень, коли одне з'явившись викликає у свідомості інше (асоціація ідей). Засобами, що зв'язують називають: третє опосередковане уявлення, відчуття, гештальтність, мету, значення, ім'я, сконцентровану увагу тощо.

Велика увага приділена вивченню асоціацій та асоціативного експерименту з погляду психології, де асоціації розглядаються як закономірний зв'язок двох або кількох психічних процесів (відчуттів, уявлень, думок, почуттів тощо), виражених у тому, що поява одного викликає появу іншого психічного процесу [5].

При підготовці психологів до роботи із соціально дезадаптованими неповнолітніми, акцентується увага на тому, що асоціативні техніки застосовуються як для цілей психодіагностики, так і психологічної допомоги. Зважаючи на те, що практичні психологи відмічають неефективність традиційних методів психологічної допомоги із дезадаптованими, в той час як із адаптованими дітьми вони є доволі успішними. Відтак, ми звернулися до асоціативного підходу, який на практиці підтвердив свою дієвість

Для розуміння глибинності механізмів дії асоціативних методів роботи з девіантами, слід коротко звернутися і до знань накопичених у фізіології вищої нервової діяльності людини. А саме до асоціативних зон кори головного мозку [1]. Як відомо, поверхня кори головного мозку поділяється на 52 поля (за Бродманом). Розрізняють ядерні зони (кіркові кінці аналізаторів) і асоціативні ділянки.

Асоціативні ділянки забезпечують контакти між ядерними зонами аналізаторів, інтегрують їх діяльність і здійснюють третинний кірковий аналіз уже узагальнених і абстрактних сигналів, що пройшли етапи аналізу у підкіркових і кіркових ядрах аналізаторів. Такий аналіз встановлює причинно-наслідкові зв'язки.

З асоціативними ділянками пов'язані вищі психічні функції людини – абстрактне мислення, його понятійність, трудова діяльність, мовне спілкування, соціальні форми поведінки. Такі зони є у лобній, висковій та тім'яній долях.

На долю кіркових центрів припадає лише невелика площа кори великих півкуль, переважають ділянки, які безпосередньо не виконують чутливих і рухових функцій. Ці зони називаються асоціативними. Вони забезпечують зв'язки між різними центрами, беруть участь у сприйнятті і обробці сигналів, об'єднанні отриманої інформації з інформацією, закладеною у пам'яті.

Сучасні дослідження дозволяють вважати, що в асоціативній корі розташовані чутливі центри вищого порядку. Мова і мислення здійснюються за участю усієї кори півкуль великого мозку. Водночас у корі півкуль великого мозку людини є зони, які є центрами цілого ряду спеціальних функцій, пов'язаних із мовою. Асоціативні ділянки – це функціональні зони кори

головного мозку. Вони зв'язують сенсорну інформацію, що надходить із отриманою раніше, яка зберігається у блоках пам'яті, а також порівнюють між собою інформацію, що надходить від різних рецепторів. Сенсорні сигнали інтерпретуються, осмислюються і при необхідності використовуються для визначення найбільш відповідних реакцій, які обираються у асоціативній зоні і передаються у пов'язану з нею рухову зону. Таким чином, асоціативні ділянки беруть участь у процесах запам'ятовування, учіння і мислення і результати їх діяльності складають те, що зазвичай називають інтелектом.

Важливим є питання загальних та індивідуальних особливостей асоціативного процесу і їх зв'язку із особливостями пам'яті. Згідно з прийнятому у психології поділу процесів пам'яті на запам'ятовування, збереження і актуалізацію, процедура асоціацій є не що інше як ряд дій актуалізації.

Асоціативний експеримент є специфічним тестом пам'яті: адже досліджувані при будь-якому його варіанті перш за все повинні згадати, їх відповіді “першим словом, що спаде на думку”, або послідовним “рядом” слів, одне за іншим, або навіть відповіді пов'язані фразами, що реалізуються у деяких варіантах асоціативного експерименту. Ці відповіді у будь-якому варіанті являють собою “актуалізацію пам'яті”, або “зчитування” (в англійській термінології “retrieval”).

Інформація що зберігається в пам'яті, у одних актуалізується мобільно і легко, у інших гальмується, згадується повільно, а іноді несвоєчасно. У більшості випадків подібні відмінності констатуються за вербальною пам'яттю.

Асоціативні зв'язки, наявні у свідомості людини взагалі чи присутні у певний момент, пов'язані із протіканням у корі головного мозку тих чи інших психічних процесів, від яких залежить мислення людини взагалі. Відповідь (слово-реакція) на задане слово-стимул дозволяє простежити динаміку асоціативних зв'язків у свідомості людини, визначити як за допомогою мовних знаків відображається об'єктивна дійсність у її свідомості; які зв'язки вона встановлює між окремими предметами і явищами, семантичні зв'язки між словами, який тип мислення у неї домінує.

Асоціативні методи роботи з соціально дезадаптованими неповнолітніми дозволяють встановити асоціативні ряди та асоціативне поле на задані слова-стимули, визначити частотність асоціативних зв'язків, встановити їх види, показати їх розміщення за ступенем первинності чи вторинності, за відстанню, встановити зв'язок асоціативної пари, дослідити рівень абстракції окремих асоціативних слів у площині окремого асоціативного поля та асоціативних рядів, окреслити емоційні контури мислення з метою вивчення на основі різних асоціативних зв'язків емоційно-оцінного поля, відповідно до яких з'являється певний тип вербальної поведінки.

Технологічні аспекти роботи з асоціативними картами зустрічаємо переважно у зарубіжних авторів [3], в той час як у вітчизняних авторів інструкції до авторських карт, якщо і є то вони досить спрощені та недостатньо обґрунтовані із методологічної точки зору

Тому, незважаючи на популярність та накопичений досвід застосування асоціативних методів практичними психологами, недостатньо висвітленими залишаються питання їх науково-методологічного обґрунтування на основі розуміння глибоких механізмів функціонування психологічних явищ, в тому числі образу Я соціально дезадаптованих неповнолітніх як центральної психоструктури, що визначає характер поведінки особистості.

Для висвітлення особливостей застосування асоціацій з метою трансформації негативного досвіду, та наступної його реконструкції і прийняття у новій смисловій формі нами було розроблено та апробовано психодіагностичну та психотерапевтичну техніку “Мішені” для роботи з соціально дезадаптованими неповнолітніми.

Слід відмітити, що дана техніка є дієвою також і в роботі із підготовки майбутніх фахівців та іншими категоріями клієнтів. Початково вона включала ті мішені, які найбільше турбували психологів виховних колоній, Центрів соціальної реабілітації у яких перебувають соціально дезадаптовані неповнолітні (психологічні травми, емоційні розлади тощо), а пізніше була доповнена іншими структурними компонентами.

На практиці складовими, що входять до моделі-техніки вона не завершується і може бути доповнена тими психологічними симптомо-комплексами, які будуть характерні для реального клієнта з яким працюватиме психолог. Тобто залишається багато простору для творчості та мета-підходу кожного фахівця. Більш розгорнуто методологічні засади представлено у монографії [4].

Отже звернемося коротко до тих складових моделі, які відображають особливості застосування асоціацій для трансформації негативного досвіду осіб із девіантною поведінкою. У рамках моделі адаптації девіантів до соціокультурного середовища образ Я серед усіх психологічних чинників, на нашу думку є тією центральною особистісною структурою, несформованість якої призводить до соціальної дезадаптації.

Деформації образу Я девіантів пов'язані не лише із соціально-психологічними чинниками, а й суто фізіологічними. Говорячи про взаємозв'язок окремих частин субстрату мозку з тими чи іншими цілісними функціями організму О.С. Батуєв звертається до даних зарубіжних авторів, які цікаві у руслі нашого дослідження. Німецький учений Л. Едінгер (1904) розглядав лобні долі як величезні асоціативні центри. П. Флексіг (1883) виділяв у мозку три асоціативні ділянки:тім'яну, середню (в районі острівця), і лобну, в якій виникають поняття про власну особистість, де створюються уявлення про “Я”. І тому патологічні процеси в зоні цього центра призводять до особистісних змін, до виникнення бредових ідей величі або самознищення [1].

Складна ієрархія відносин між складовими образу Я, між симптомами та їх причинами, структура девіації, усе це визначає завдання і цілі психологічної допомоги. Без задіяння означеної психоструктури, неможливо досягнути успіху у подоланні соціальної дезадаптації неповнолітніх, адже ми всі думаємо, відчуваємо, говоримо і рухаємося по-різному, кожен у відповідності із

власним образом себе, побудованим за роки свого життя. Щоб змінити образ дії, потрібно змінити цей образ себе (М. Фельденкрайз) [10].

Найбільш яскраво особливості застосування асоціативних методів роботи з трансформації негативного досвіду девіантів відображає взаємозв'язок у системі "Образ Я і психологічна травма".

У практичній роботі психолог може застосовувати асоціації з використанням асоціативних метафоричних карт (автори – ізраїльські та німецькі психотерапевти), фототерапії, технік психосинтезу, арттерапії, емоційно-образна терапії, нарративних методів тощо.

Особливо ресурсним у цьому напрямку є візуально-нарративний підхід (У. Халкола, О. Копитін, 2012) у психотерапії, який передбачає поєднання будь-якого візуального матеріалу (фотографій, малюнків, відеозаписів) із усними чи письмовими повідомленнями. В одних випадках такий коментарій являє собою розгорнутий коментарій автора до фотографії чи малюнку; в інших створення клієнтом літературно-художнього тексту. Крім того різноманітні оповіді, включаючи поезію, казки, притчі тощо, можуть застосовуватися у якості стимулу для образотворчої діяльності, вибору чи створення фотографій [8].

Наведемо коротко опис можливих способів роботи з фотокартками. Ведучий може запропонувати обрати із колоди фотографії, які символізують вікові періоди життя клієнта: дошкільний, молодший шкільний, підлітковий, юнацький. Обґрунтувати свої вибори. Назвати найбільш яскраві, чи навпаки травматичні ситуації з кожного вікового етапу.

Запитання, які можуть задаватися клієнту:

- Чому Ви обрали саме цю фотографію?
- Які відчуття, думки, фантазії вона у Вас викликає?
- Які спогади пов'язані з нею?
- Чи бажаєте Ви розповісти історію, яка навіяла вибір даної фотографії?

При роботі з психічною травмою і кризовими станами можуть застосовуватися наступні запитання:

Яка фотографія може означати момент кризи?

Яка фотографія може відображати те, що Вас найбільше всього турбує в даний момент?

Яка фотографія дає відчуття безпеки і внутрішньої рівноваги?

Яка фотографія може відображати поворотний момент в переживанні кризи?

Що є метою у подоланні кризової ситуації?

Клієнтам можуть задаватися також домашні завдання.

Зробити одну, або кілька власних фотографій, які могли б бути продовженням вибраного образу.

Асоціативні методи включають асоціативні бесіди і асоціативне випробування слів або словесну асоціацію. У процесі асоціативної бесіди респондента орієнтують запитаннями типу: "Про що вас змушує думати те чи

інше..?", "Які думки у вас виникають тепер у зв'язку з ..?" і т.д. Цей метод дозволяє опитуваному говорити все, що йому спадає на думку. У випадку, якщо деякі респонденти відчувають труднощі через недостатній запас слів, то їх можна обмежувати декількома варіантами відповідей.

Або ж завдання типу: "Згадайте будь-яку життєву ситуацію (з минулого, або теперішнього), яка виявилася для Вас у чомусь складною, але водночас повчальною, яка дала поштовх до особистісного зростання. Згадавши цю ситуацію, виберіть одну, або дві спектрокарти, а після цього коротко опишіть цю ситуацію.

Для опису ситуації в динаміці можна обрати три карти: 1 – ситуація на початку; 2 – у процесі розвитку; 3 – її вирішення. При написанні історії важливо виділити у ній три частини, які відповідають трьом фотографіям.

Техніки для пропрацювання психотравматичних переживань. Наведемо приклади роботи із реабілітаційними картами СОРЕ

Гра №1 – Зростання після руйнування

Стрес так само як і кризова або травматична ситуації завдають сильні фізичні та душевні страждання. Вони руйнують підвалини нашого звичного світу, але, з іншого боку, вони ж можуть сприяти процесам зміни і подальшого особистісного зростання. Ця гра ставить завданням виявити процес особистісного зростання, що є наслідком травми.

Процес гри.

Ведучий пропонує учаснику перетасувати колоду і, не відкриваючи карти, розділити її на чотири купки. Потім він просить гравця пригадати якийсь приклад стресу, кризи або травми з його життя. Відкрийте верхню карту кожної з стопок. Поставтеся до карт кожної стопки, як відповіді на наступні питання :

Перша стопка – Що Ви втратили в цій кризі?

Друга стопка – Чим Ви були готові пожертвувати ?

Третя стопка – Що Ви придбали в результаті даної події ?

Четверта стопка – Що б Ви хотіли здобути в результаті пережитого?

Важливо відзначити: якщо однієї карти із якоїсь колоди, або стопки недостатньо для відповіді на поставлене запитання, чи якась карта не відповідає переживанням учасника, то він може на свій розсуд відкривати додаткові картки з відповідної стопки.

Гра № 2 – «Роздоріжжя»

Кризові ситуації змушують нас зупинитися і замислитися. Завдяки їм, ми можемо переглянути своє минуле, відкрити в собі латентні (приховані) можливості, прояснити свої мрії та сподівання, придумати нові творчі підходи для вирішення проблем. Ця гра сприяє переоцінці цінностей під час кризи і вибору правильної дороги для виходу з неї.

Процес гри.

Карти СОРЕ перетасовуються і викладаються на стіл сорочкою вгору. Кожен учасник концентрується на свою проблему і витягує наосліп по п'ять карт.

Ведучий каже: Відкривайте ваші карти одну за одною. Перша карта описує вашу кризову ситуацію. Друга картка означає корінь проблеми зі свого минулого. Третя карта описує ваші очікування в ситуації, що створилася. Четверта карта показує, які ресурси ви маєте в своєму розпорядженні для вирішення нинішньої ситуації. П'ята карта демонструє вирішення таким, яким воно вам бачиться зараз.

Тепер всі ваші дороги розкриті перед вами. Вам належить вирішити, в якому напрямку вам рухатися і що вам допоможе в подальшій подорожі. Виберіть із решти колоди наосліп одну карту і вирішіть, куди б ви хотіли покласти її, щоб дізнатися, в якому напрямку вам варто йти і що вам необхідно для досягнення вашої мети.

Відкрийте обрану карту і покладіть її зображенням вгору на одну із п'яти карт «розвилки» вибраних раніше. Розкажіть про цей сюжет.

У сучасній психологічній практиці існують і інші варіанти асоціативних методів роботи з клієнтами.

1. Цілеспрямоване асоціювання. Процедура полягає в тому, що респондентів просять сказати, написати або вибрати із запропонованих предметів те, що у них асоціюється з досліджуваним об'єктом.

Словесні асоціації – як усні, так і письмові, можуть застосовуватися з метою виявлення ставлення респондентів до певних сторін оточуючої дійсності.

Персоніфікація – вербальна чи невербальна (із використанням портретів) використовується для з'ясування особливостей сприйняття об'єктів і явищ оточуючої дійсності.

Картинки і слова – методика із застосуванням візуальних або словесних стимулів, використовуються для вивчення значимості для клієнта тієї чи іншої реальності. Респондентів просять вибрати ті картинки і слова, які асоціюються у них із досліджуваним предметом.

2. Методики на завершення завдання полягають в тому, що респондентів просять закінчити незавершені стимули, наприклад, незавершені пропозиції, малюнки і т.д.

Незакінчені речення – вельми популярна методика, застосовується в найрізноманітніших дослідженнях. Вона може мати декілька варіантів, наприклад, респонденту пропонується самому дописати, або вибрати з декількох запропонованих варіантів. Незавершені малюнки також мають різні модифікації.

3. Методики конструювання передбачають створення респондентами (вербально або невербально) чого-небудь. Це може бути колаж на певну тему, маска, або яка-небудь ситуація.

4. Експресивні методики: психомалюнки, рольові ігри.

Психомалюнки. Процедура методики полягає в тому, що респондентів просять намалювати груповий малюнок (окремо кожен учасник зображає певні деталі), або ж заданий певною темою, якщо це індивідуальна робота.

Рольові ігри. Існують різні варіанти цієї методики. Ми наведемо приклад

методики «Гра в іншого...». Мета цієї методики – з'ясувати, як підлітки говорять про щось та як саме вони про це говорять. При застосуванні методики респондентів просять від імені когось (героя фільму, батьків, однолітків) звернутися до себе у типовій манері поведінки (голос, тембр, мова).

5. Ранжування. До цієї групи належать методики, які мають більш структуровані стимули. Методика має безліч модифікацій. Наприклад, респондентам роздають списки характеристик досліджуваного об'єкта і просять вибрати ті характеристики, які найбільш йому відповідають, або ж просять проранжувати характеристики за якоюсь ознакою (наприклад, за ступенем важливості).

Висновки. Перевага асоціативних методів роботи з соціально дезадаптованими неповнолітніми полягає у можливості глибокого переосмислення життєвого досвіду клієнта, що спирається на його активність. Застосування асоціативного підходу надає можливості для створення своєї унікальної «історії», яка відображає картину світу клієнта і різні життєві події у їх тісному взаємозв'язку. Значна увага тут приділяється змінюванню смислу різних подій в особистій історії клієнта, а також житті його сім'ї, роду, країни. Це дає змогу клієнту знайти новий ракурс сприйняття себе і свого місця у світі.

Література

1. Батуев А.С. Физиология высшей нервной деятельности и сенсорных систем / А.С. Батуев. Учебник для ВУЗов. – Издательство «Питер», 2012. – 317 с.
2. Брокгауз –Ефрон // Большая советская энциклопедия: В 66 томах (65 т. и 1 доп.) / Гл. ред. О.Ю. Шмидт — 1-е изд. — М.: Советская энциклопедия, 1926—1947.
3. Вальтрауд Киршке “Клубника за окном”. / Киршке Вальтрауд .Ассоциативные карты для коммуникации и творчества. Моритц Эгетмейер – ОН Verlag. Перевод. Русское издание. – 2010. – 240 с.
4. Грись А. М. Теорія і практика підготовки психологів до роботи з соціально дезадаптованими неповнолітніми: моногр. / А. М. Грись. — К. : Геопринт, 2013. — 280 с.
5. Климова Л. А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте / Л. А. Климова // Филологические науки. – 1991. – №1. – С. 45–54.
6. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова и др. – М. : Педагогика, 1983. – С.24 – 26;
7. Сидоренко Е. В. Мотивационный тренинг / Е.В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2000. – 234 с.
8. Халкола У. Спектрокарты: краткое психологическое руководство по применению в психотерапии и психологическом консультировании / У. Халкола, А. И. Копытин. — СПб. : Речь, 2012. — 78 с.
9. Ярошевский М.Г. История психологии от античности до середины XX века. Учеб.пособие / М.Г. Ярошевский. – М., 1996. – 416 с. 10. Фельденкрайз М. Осознание через движение: двенадцать практических уроков / М.Фельденкрайз, пер. с английского – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2009 – 224 с.

References transliterated

1. Batuev A.S. Fiziologija vysshej nervnoj dejatel'nosti i sensoryh sistem / A.S. Batuev.

- Uчебник dlja VUZov. – Izdatel'stvo «Piter», 2012. – 317 s.
2. Brokgauz –Efron // Bol'shaja sovetskaja enciklopedija: V 66 tomah (65 t. i 1 dop.) / Gl. red. O.Ju. Shmidt — 1-e izd. — M.: Sovetskaja jenciklopedija, 1926—1947.
 3. Val'traud Kirshke “Klubnika za oknom”. / Kirshke Val'traud Associativnye karty dlja kommunikacii i tvorcestva. Moritc Jegetmejer – OH Verlag. Pervod. Russkoe izdanie. – 2010. – 240 s.
 4. Gris' A. M. Teorija i praktika pidgotovki psihologiv do roboti z social'no dezadaptovanimi nepovnolitnimi: monogr. / A. M. Gris'. — K. : Geoprint, 2013. — 280 s.
 5. Klimkova L. A. Associativnoe znachenie slov v hudozhestvennom tekste / L. A. Klimkova // Filologicheskie nauki. – 1991. – №1. – S. 45–54.
 6. Psihologicheskij slovar' / pod red. V. V. Davydova i dr. – M. : Pedagogika, 1983. – S.24 – 26;
 7. Sidorenko E. V. Motivacionnyj trening / E.V. Sidorenko. – SPb. : Rech', 2000. – 234 s.
 8. Halkola U. Spektrokarty: kratkoe psihologicheskoe rukovodstvo po primeneniju v psihoterapii i psihologicheskom konsul'tirovanii / U. Halkola, A. I. Kopytin. — SPb. : Rech', 2012. — 78 s.
 9. Jaroshevskij M.G. Istorija psihologii ot antichnosti do serediny XX veka. Ucheb.psoobie / M.G. Jaroshevskij. – M., 1996. – 416 s.
 10. Fel'denkrajz M. Osoznovanie cherez dvizhenie: dvenadcat' prakticheskikh urokov / M. Fel'denkrajz;Per. s anglijskogo – M.: Institut Obshhegumanitarnyh Issledovanij, 2009 –224 s.

Грысь А.М. Ассоциация как способ трансформации негативного опыта девиантов

***Аннотация.** Статья раскрывает особенности применения ассоциаций в процессе переработки негативного опыта лиц с девиантным поведением. Глубоко проанализированы психофизиологические механизмы действия ассоциаций на личность девианта. Представлены фрагмент авторской техники для работы в системе взаимосвязей "Образ Я и психологическая травма". Приведены примеры использования ассоциативных метафорических карт с целью трансформации негативного опыта девиантов.*

Ключевые слова: ассоциация, ассоциативные участки, психотравмирующий опыт, девиантное поведение, ассоциативные методы.

Hrys A.M. *Association as a tool for transforming of deviant persons' negative experience*

***Abstract.** The article reveals features of use of associations during revision of negative experiences of persons with deviant behavior. Psychological and physiological mechanisms of association influence on a deviant person are analyzed deeply. A part of the author's technique is presented aimed at work with systemic interconnections, named "I-image and a psychological trauma". Examples of associative metaphorical maps aimed at transformation of negative experiences of a deviant person are described.*

Key words: association, associative areas, traumatic experience, deviant behavior, associative methods.